

Лазірко Н. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

<https://orcid.org/0000-0001-8043-3946>

ПОЕТИЧНА ТВОРЧИСТЬ ТЕОДОРА КУРПІТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ КРИТИЧНОЇ РЕЦЕПЦІЇ ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поетичної творчості Теодора Курпіти – українського гумориста, драматурга, журналіста, поета, прозаїка, редактора – крізь призму літературно-критичних оцінок Володимира Державина – одного з найавторитетніших представників українського діаспорного літературознавства.

Мета роботи полягає в окресленні критичного дискурсу Володимира Державина лірики Теодора Курпіти, виявленні провідних критеріїв оцінки та з'ясуванні ролі рецептивної позиції критика у формуванні образу поета-емігранта в українській літературній науці.

Актуальність дослідження зумовлена периферійним статусом постаті Теодора Курпіти в академічному літературознавстві, попри художній рівень його трьох еміграційних збірок лірики («Not a pass». Лірика (1946); «Вибране». Третя книга лірики (1937-1947); «П'яте через десяте» (1949)). Саме Володимир Державин став одним із небагатьох критиків, хто в еміграційний період звернув увагу на творчість поета.

Дослідження показало, що Володимир Державин вважав Теодора Курпіту поетом-мислителем, виокремлюючи його на тлі поверхневого ліризму значної частини еміграційної поезії.

Критик акцентував на моральній і філософській глибині ліричних текстів, особливо цінуючи органічне поєднання народно-пісенної стихії з рефлексивним началом. Разом із тим рецепція Володимира Державина фіксує й певні стильові обмеження – нерівність збірок, подекуди надмірну «прозовість» та ризик монотонності повторюваних образів.

Встановлено також, що позитивна оцінка авторитетного критика виконувала не лише оціночну, а й почасти «канонізуючу» функцію.

Наукова новизна роботи полягає в систематичному зіставленні поетичних текстів Теодора Курпіти з критичними судженнями Володимира Державина та введенні в науковий обіг маловідомих рецептивних матеріалів 1940-х років.

Ключові слова: діаспорне письменство, критична рецепція, літературна критика, поет-мислитель, рецептивна естетика, українська еміграційна лірика.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Осмислення здобутків української літератури на еміграції є одним із важливих завдань літературознавства, адже завдяки митцям, що жили і працювали за межами рідної країни, та яким вдалося уникнути переслідувань і впливів «радянщини», наше красне письменство поповнилося низкою творів різних жанрів

і форм, які поступово «повертаються» до читача. Цей процес відбувався і далі триває, зокрема завдяки дослідженням колег, які в різні часи теж змушені були покинути рідну землю.

У когорті таких митців – Володимир Державин – український науковець і письменник, який у повній мірі пережив усі труднощі емігрантської долі, тому добре знав і розумів, що таке бути українським письменником не в Україні.

У своїх критичних працях В. Державин послідовно відстоював думку, що еміграційна поезія стає справжнім документом доби і не має права на художні поступки навіть в умовах трагічної дійсності.

Володіючи багатьма західноєвропейськими мовами – німецькою, англійською, французькою, італійською й іншими – мав змогу в оригіналі читати та досліджувати твори світового письменства. Також, проживаючи в Німеччині, Володимир Державин досліджував особливості української національної культури, зокрема й літератури. Його «авторитетні наукові праці українського літературознавця мали велике значення для українського письменства та забезпечення його розвитку, адже українська літературознавча наука XIX – XX ст. розвивалась значною мірою в руслі пошуків і здобутків європейського письменства. Літературознавство української діаспори, на думку дослідників, зароджувалося на «українському материк» і лише згодом стало зарубіжним» [1, с. 214].

Одним із поетів-емігрантів, творчість якого стала предметом наукового зацікавлення, був Теодор Курпіта (1913–1974) – український гуморист, драматург, журналіст, поет, прозаїк, сатирик, редактор. Автор також послуговувався багатьма псевдонімами та криптонімами: Галайда Ярема, Гупаловський Богдан, Княжич П., Кур Піта, Ремез, Стюарт Олег, Текур, Ф. Ремезівський, Юрій, Яндрух Бандзюх тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що до проблеми життя і творчості Володимира Державина в різні часи зверталися Р. Івасів, І. Качуровський, І. Кошелівець, Н. Остапенко, М. Присяжнюк, Р. Рибальченко, Л. Рудницький, Т. Салига, С. Державин, Т. Шмігер тощо.

Праці цих дослідників, в основному, присвячені теорії перекладу, теоретичному осмисленню літературного процесу в Україні, науково-педагогічним досягненням та епістолярній спадщині. Серед наших публікацій теж розглядалися його літературно-критичні есе, присвячені дослідженню зарубіжної літератури.

Проте розвідка Володимира Державина – «Поет-мислитель (Про лірику Теодора Курпіти)», яка написана й опублікована в 1951 році в газеті «Самостійна Україна» (Ч. 38, С. 15-22) не була детально проаналізована українськими дослідниками, що зумовлює новизну й актуальність нашого дослідження.

Формування мети статті. Мета дослідження визначається необхідністю презентувати Володимира Державина як дослідника української поезії, зокрема, творчості Теодора Курпіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Письменник і журналіст Теодор Курпіта опинився на еміграції, де активно і плідно працював на славу рідної України.

Він народився в Галичині у селі Ремезівці (Золочівський повіт), закінчив Золочівську гімназію, під час навчання в якій розпочав свою письменницьку діяльність. З 1929 року друкувався в журналах для дітей «Дзвіночок», «Наш приятель» і «Дзвіночок», а згодом був прийнятий до Спілки письменників України (1939 р.).

Однак через складну ситуацію, що склалася в Галичині під час Другої світової війни, письменник з родиною покинув рідну землю та вирушив на захід – спочатку до Мюнхена (1945), де активно працював головним редактором журналу «Рідне слово», серед співробітників якого були відомі діячі еміграції – Є. Маланюк, Юрій Клен, І. Багрянний, С. Гордінський, П. Ковалів та інші. Теодор Курпіта був також засновником видавництва «Академія».

Після проживання в Німеччині письменник їде за океан до Чикаго (1949). Життя у США було сповнене емігрантських труднощів, однак і там письменник не покидає літературу і журналістику – був головним редактором тижневика «Українське Життя», який «декларує себе як «незалежна» газета, але практично з середини 1960-х рр., ставши в опозиції до політичної і громадської більшості на еміграції (Визвольний Фронт, УНРада, УККА), пропагує ревізійні погляди щодо трактування УССР (гол. ст. Т. Лапичака, І. Яремка і А. Білинського)» [2].

Творчість Т. Курпіти наскрізь просякнута болем за рідною землею, де

«Вогонь із Харкова по Львів,
І Сяном кров пливе до Висли...
Сам Бог премудрий занімів» [3, с. 10].

Як громадянин, який втратив можливість вільно жити в рідному краї, Т. Курпіта з відчаєм говорить, що «той ціну лиш знає раю, хто загубив до нього шлях» [3, с. 20].

У своєму дослідженні Володимир Державин подає загальні характеристики поезії цього українського поета-емігранта, який «виступає насамперед як мислитель-песиміст і критик історичних вальорів раціоналістичної культури:

Хай замість штолень, книг і веж,
Музеїв, шовків і знечулень –
Людина серцем оживе
І щастя варварства відчує» [4, с. 220].

Аналізуючи поезію Теодора Курпіти, автор зазначає, що вона написана людиною, яка «уперше на еміграції потрапила до суто урбаністичних життєвих умов», відтак читачам пропонується зображення міських реалій:

«За мурами книги зелені
Неписаних формул і істин,

І сонячну пісню колишуть
Крилаті весни дзвонарі.
Так хочеться тихо забути
Асфальти, антени і місто,
І куряву чорну й болочу
Далеких невинних доріг» [4, с. 220],

Теодор Курпіта неодноразово створює у своїх поезіях образи величних і жорстоких до чужинців міст та країн, через які пролягла його емігрантська стежина: «На Захід», «Словаччина», «Будапешт», «Відень», «Ніч над Дунаєм» та інші («Not a Pass», 1946), проте жодне з них не замінить рідний Карпатський край:

«Чужі боги в чужому домі,
Чужий вогонь у каганцях...

Та Відень Львова не заступить
Ні Юра гордий Штефандсон...
Щоденно згадки, наче моці,
Ми носим рідної землі...» [3, с. 19].

Володимир Державин стверджує, що в поезії Т. Курпіти є моральна глибина, «яка проймає всю його творчість і не дозволяє їй знизитись до популярного рівня самої лише віршованої публіцистики» [4, с. 220]. Адже ті спогади і враження від непростого емігрантського життя української еліти у 1939 – 1947 роках поет передає, на думку дослідника, використовуючи здебільшого публіцистичний стиль.

Відтак у збірці «Not a pass», яка написана на злободенну тематику, авторові вдалося «гідно виявити власний артистизм, що тяжіє до прецизної стислості вислову, а в найкращих строфах наближається до класичної структури повновартісного образу:

Спадає ніч на небо жовте,
На небо жовте і рябе.
І кремень ти, бо віднайшов ти
Самого в кремені себе» [4, с. 220-221].

Згадана збірка присвячена «Найкращому, Найсердечнішому і Найвірнішому Другові, Невідступному співтоваришеві болочого еміграційного скитання незабутній дружині Лялюні». Із слів присвяти бачимо, яку велику роль відіграла дружина у творчому житті поета й його побуті» [5, с. 265]. Саме глибокі почуття взаємної любові, розуміння та підтримка Ольги Курпіти допомагали письменнику долати життєві труднощі на чужині:

«...горить і кривавить, мов близна,
Наше серце смутне і обдерте –
Наша жовто-блакитна вітчизна,
Що все може – тільки не вмерти.
.....
І ми чуєм, серце в нас рана одна,
Та по нас не справлятимуть тризн.
Ми все перебудем. Така бо ціна
За тризуб золотий,
За Шевченка слова,
За любов до вітчизни» [5, с. 267].

Відданість подружжя один одному та своїй далекій батьківщині, виняткова роль дружини поета в його житті надихнула Володимира Державина на створення наступних ліричних рядків:

«Непізнавання лишиться судьба

істот наземних. Міріади подруг
в заоканську слідували путь
дружинам мужнім. Та не всім свобода
на заході обіцяна зійшла

А як вона раділа і трудилась
Навколо мужа! Променем яким
Зупинку тимчасову прикрашала!

Безмовна тіне! Наколи б Тебе
Спромігся осягти живучих голос,
чи в пурпурових пристрастях фанфар,
чи в благочестія мінорнім тоні –
не чуй його. Забудь про все!
Забудь...» [6, с. 10].

Аналізуючи збірки лірики Т. Курпیتی, Володимир Державин акцентував на поєднанні в них двох начал – народно-пісенного та інтелектуально-рефлексивного. На думку дослідника, таке поєднання вирізняє Теодора Курпіти серед більшості його сучасників: там, де більшість поетів-емігрантів задовольнялася мелодійною сентиментальністю, поет зберігав внутрішнє напруження думки, що надавало його текстам особливої художньої «щільності». Поезія сповнена патріотичного й гуманістичного пафосу, а народні образи рідного краю, сільського побуту й природи, за спостереженнями Володимира Державина, функціонують не як прикраси, а як концентровані символи культурної ідентичності.

Водночас у «Вибраному» – третій книзі лірики – В. Державин фіксує поглиблення релігійно-медитативних мотивів та ускладнення образної системи. Він позитивно оцінює цей розвиток, хоча й вказує на певну «нерівність» збірки: поряд із поезіями справжньої сили в ній трапляються тексти, де автор надто піддається риторичній інерції.

Серед тем цієї збірки, окрім громадянської («патріотично-державницької») лірики український літературознавець виокремлює поезії про сенс людського життя, призначення чоловіка і жінки, роль мистецтва та самоусвідомлення поета:

«На теплих гілках груш п'яний звисає цвіт,
Неначе рукави, замочені в сметані...
Конвалій перших спрух і айстрів пізній слід
Нашіптують чуття, що досі ще незнані.

На тихі півки шиб зоря проміння лле,
Украденим вином шорсткі уста огріто...
Відчувши сам себе, ти бачиш, як твоє
В немудрих почуттях проходить мудре літо» [4, с. 221].

Цю збірку Теодора Курпіти дослідник кваліфікує як свідчення творчої зрілості, акцентуючи на філософській глибині та стильовій стриманості пізньої лірики поета. Саме тут, на думку Володимира Державина, найповніше розкривається образ поета-мислителя – людини, яка здатна через окреслення конкретної деталі вийти до загального і вічного.

Окрім тематичного рівня, увагу критика привернули синтаксичні та стилістичні особливості: «поряд із такими зразками довершеного володіння поетичною мовою незрідка натрапляємо в ліриці Т. Курпіти на надто претензійні й екстравагантні образи (наприклад, „немає ламп, лиш ніздрі авта горять, як нори золоті” або ще: „ви зблідлі, як банкнот, і згорбилися, як

фатум”), а також на штучні рими та зловживання в них імен власних» [4, с. 220-221].

Володимир Державин зазначає, що в поезії Теодора Курпіти є певна двоїстість образів: один і той самий образ – двір, дорога, зоряне небо – має в його текстах водночас буквальне та метафоричне навантаження. Критик розглядав цю особливість як художній здобуток, що свідчить про органічне поетичне мислення поета. Разом з тим критик застерігав від надмірного зловживання цим прийомом: у деяких поезіях, на його думку, повторюваність образів призводить до монотонності, що послаблює загальне художнє враження.

Невиправданими в деяких поезіях Т. Курпіти дослідник називає використання інверсій та протиставлень: «лягає зміст у зимні купи глини добра вельмож, мистців і горлорізів („добра” залежить тут від „зміст”!), або ж: „розрубував доріг до Тебе серцем холод”; а постійне уподобання в протиставленнях спричиняється подеколи до навряд чи навмисних двозначностей – наприклад, в останніх словах такого двовіршу

У доброті своїй пости мені, о Боже,

Спаси від тіла дух, а знов мене від себе» [4, с. 221].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що критична рецепція Володимира Державина поетичного доробку Теодора Курпіти є важливим документом еміграційного літературного процесу, що дозволяє побачити не лише художні якості конкретного поета, а й простежити естетичні пріоритети доби. Дослідник послідовно відстоював тезу про те, що справжня поезія – це поезія мислителя, а саме в цьому контексті він цінував кращі зразки лірики Теодора Курпіти.

Результати дослідження засвідчують, що поетична творчість Теодора Курпіти заслуговує на значно ширше вивчення в сучасній літературознавчій науці. Щодо критичної спадщини Володимира Державина, то варто наголосити, що вона є своєрідним ключем до розуміння художнього клімату еміграційної літератури ХХ століття – і саме через неї відкривається один із важливих шляхів розуміння лірики Теодора Курпіти.

Отже, тема дослідження залишається відкритою для подальшого наукового осмислення, а матеріали розвідки можуть бути залучені до ширшого вивчення закономірностей літературного процесу ХХ століття.

Література:

1. Лазірко Н. Ростислав Єндик про аристократизм духу Володимира Державина. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 39. Том 1. С. 213-217.
2. Українське життя. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%96%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F
3. Курпіта Т. Not a Pass. Лірика. Мюнхен: Академія, 1946. 63 с.
4. Державин В. Поет-мислитель (Про лірику Теодора Курпіти). *Література і літературознавство. Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці*. Івано-Франківськ: Плай, 2005. С. 220-221.
5. Білоус-Гарасевич М. Любов – вічна: «Блакитні троянди» Теодора Курпіти. *Ми не розлучались з тобою, Україно: Вибране. 1952-1998*. Детройт: GRAPHE- 3407, 1998. С. 259-271.
6. Курпіта Т. Блакитні троянди. Автобіографічна повість. Чикаго: Українське Літературне Видавництво, 1966. 95 с.

Lazirko N. Teodor Kurpita's poetic work through the lens of Volodymyr Derzhavyn's critical reception

Summary. The article is devoted to the study of the poetic work of Teodor Kurpita – Ukrainian humourist, playwright, journalist, poet, prose writer, and editor – through the lens of the literary-critical assessments of Volodymyr Derzhavyn, one of the most authoritative representatives of Ukrainian diaspora literary scholarship.

The study aims to outline Volodymyr Derzhavyn's critical discourse on Teodor Kurpita's lyric poetry, to identify the leading evaluative criteria, and to clarify the role of the critic's receptive position in shaping the image of the émigré poet within Ukrainian literary scholarship.

The relevance of the study is conditioned by the peripheral status of Teodor Kurpita's figure in academic literary criticism, despite the artistic merit of his three émigré collections of lyric poetry ("Not a Pass". Lyric Poetry (1946); "Selected Works". The Third Book of Lyric Poetry (1937-1947); "Every Other Thing" (1949)). It was Volodymyr Derzhavyn who became one of the few critics to pay attention to the poet's work during the émigré period.

The study has shown that Volodymyr Derzhavyn regarded Teodor Kurpita as a poet-thinker, distinguishing him from the superficial lyricism characteristic of a significant portion of émigré poetry.

The critic emphasized the moral and philosophical depth of the lyric texts, particularly valuing the organic fusion of folk-song elements with a reflective dimension.

At the same time, Derzhavyn's reception also registers certain stylistic limitations – unevenness across the collections, an occasionally excessive "prosaic" quality, and the risk of monotony arising from recurrent imagery. It has further been established that the positive assessment by an authoritative critic fulfilled not only an evaluative but also, in part, a "canonizing" function.

The scholarly novelty of the study lies in the systematic juxtaposition of Teodor Kurpita's poetic texts with Volodymyr Derzhavyn's critical judgments, and in the introduction into scholarly circulation of little-known receptive materials from the 1940s.

Key words: diaspora literature, critical reception, literary criticism, poet-thinker, receptive aesthetics, Ukrainian émigré lyric poetry.

Дата першого надходження статті до
видання: 13.04.2026

Дата прийняття статті до друку після
рецензування: 04.05.2026

Дата публікації (оприлюднення)
статті: 26.05.2026